
Mario Cifrak - Arkadius Krasicki
POSTAJE KRISTOVE MUKE I SMRTI. IVANOV IZVJEŠTAJ

Stations of Christ's passion and death. John's report

UDK: 226.5:23.96/97

Pregledni znanstveni članak

Primljeno 9/2010.

Sažetak

Evandjelja pokazuju vrlo malen interes za geografiju, topografiju. Tek kad je kršćanstvo postalo u Rimskom carstvu slobodno, ta su se mjesta lokalizirala i građevinskim zahvatima obilježavala uz teološku pomoć ekumenskih koncila. Očito je da su evandjelja prije svega teološka djela. Ona su teološka refleksija nad događajima, pa tako i nad činjenicom Isusove smrti. Izvještaj muke nalazimo u svim evandeljima. On je protkan teologijom i poviješću, i kao takav želi odgovoriti na pitanje zašto je Isus ubijen? Pa onda pri čitanju valja voditi računa o ta dva aspekta: teološkom i povijesnom. Osobito je "teološko" Ivanovo evandjelje kojemu prilazimo po postajama Kristove muke i smrti.

Ključne riječi: evandjelja, topografija, sinoptici, Ivan, izvještaj muke.

UVOD

Kad govorimo o Isusovoj smrti svakako je temeljno pitanje: "Zašto je Isus morao umrijeti?". Pred nama je i povijesno i teološko pitanje. Da bismo na njega mogli odgovoriti moramo uzeti evandjelja. No, što su evandjelja? Na to pitanje vrlo dobro odgovara dokument *Sveto Pismo – dar Božji* u br. 44: "U evandeljima, veoma je bitno poštivati narav pisanja i jedinstvenu književnu vrstu koju rabe evanđelisti. Crkva je priznala razlike između četiri kanonska evandjelja iz ranih stoljeća poslije Krista. Ponekad su korištene za osporavanje kršćanske vjere. Treba biti svjestan mjere u kojoj su evandjelja divno protkana poviješću

i teologijom; ona izvješćuju o događajima iz Kristovog života a isprepletena su s kasnijim shvaćanjima Krista u zajednicama iz prvog stoljeća”.¹ Važno je uočiti da su evanđelja protkana poviješću i teologijom, zapravo riječ je o povijesti spasenja.

Ivanovo je evanđelje zbog svoje teologije poznato kao “duhovno evanđelje”.² Čini se kao da četvrti evanđelist nadopunjuje sinoptička evanđelja. Ona u svom teološkom središtu prikazuju navještaj kraljevstva Božjega odnosno kraljevstva nebeskoga, a u “duhovnom” evanđelju središnja je tema samoobjava vječnoga Sina Božjega. Ivanovo je evanđelje usredotočeno na tajnu Isusove osobe, njegovu preegzistenciju, njegov odnos prema Ocu, njegov dolazak u svijet, njegovu zadaću u svijetu, njegov povratak Ocu.

Pitanje odnosa četvrtog evanđelja i sinoptika postavlja se kao nezaobilazno u okviru kompozicije, odnosno procesa nastanka i izvora ukomponiranih u cjelinu Ivanova evanđelja. Između “duhovnog” evanđelja i sinoptičkih evanđelja postoje različite, ali i dodirne točke. Prema sličnosti događaja u Ivanovom kao i u sinoptičkom evanđelju, može se pretpostavljati njegova ovisnost o sinopticima. Iznimno je rijetka pretpostavka obrnute ovisnosti: sinoptika o Ivanovom evanđelju. Na razlikama, odnosno na specifično Ivanovom materijalu, temelji se pak pretpostavka neovisnosti Ivanova evanđelja o sinopticima.³

1. SMRT “RADI NAŠEGA SPASENJA” (DV 11)

Evanđelja su teološka refleksija nad činjenicom (*factum brutum*) da je Isus umro na križu. To je povijesno polazište. Sva četiri evanđelja izvješćuju o tome, kao i ostali novozavjetni spisi. No o tome nam npr. govori i rimski povjesničar Tacit u svojem djelu *Annales*, XV 44,3: “To ime [kršćani, op. pr.] potječe od Krista kojega je za vrijeme Tiberija pogubio Poncije Pilat. To pogubno praznovjerje bijaše na trenutak potisnuto, ali je kasnije opet

¹ KATOLIČKA BISKUPSKA KONFERENCIJA ENGLÉSKE I WALESA – KATOLIČKA BISKUPSKA KONFERENCIJA ŠKOTSKE, *Sveto pismo – dar Božji*, Zagreb 2006.

² Ovakav naziv četvrtog evanđelja potječe od Klementa Aleksandrijskog, a njegovu izjavu donosi Euzebij Cezarejski 264/265 – 339/341, *Historia Ecclesiastica*, VI. 14,7: “Ivan, jer je uvidio da su u drugim evanđeljima prikazane tjelesne stvari, na nagovor svojih prijatelja i potaknut božanskim duhom napisao je duhovno evanđelje”.

³ Usp. A. POPOVIĆ, *Biblijske teme. Egzegetsko-teološka analiza odabranih tekstova Staroga i Novoga zavjeta s Dodatkom*, Zagreb 2004., 173.

izbilo i proširilo se ne samo po Judeji, gdje bijaše nastalo, nego i u gradu, gdje se slijevaju i slave sve grozote ili odvratnosti”.⁴ To je napisano u prvoj polovici II. st. posl. Kr. Prema tom Tacitovu izvještaju možemo približno reći i o kojem se to povijesnom vremenu radi. Naime Tiberije je vladao od 14. do 37. posl. Kr., a Poncije Pilat je bio prokurator Judeje od 26. do 36. posl. Kr.⁵ Razapinjanje je bila rimska kazna, kojom su kažnjavali svoje političke protivnike. Jesu li dakle Rimljani smaknuli Isusa kao političkog protivnika?

Tako se čini, ako čitamo natpis na križu: “Kralj židovski” (Mk 15,26). No, ako počnemo čitati Markov izvještaj *Muke* u 14,1: “Za dva dana bijaše Pasha i Beskvasni kruhovi. Glavari svećenički i pismoznanci tražili su kako da ga na prijevaru uhvate i ubiju”. Ovdje odmah uočavamo da glavari svećenički i pismoznanci žele ubiti Isusa.⁶ I opet je pitanje isto: Zašto? Da bismo odgovorili na to pitanje i ulogu Židova u Isusovoj smrti, prođimo put Markovog izvještaja.⁷ Prolazeći postaje od Getsemanija do Golgote moramo imati na pameti da nam evanđelja pokazuju vrlo malen interes za točnu topografiju. Tek kad je kršćanstvo postalo u Rimskom carstvu *religio licita*, dakle u 4. st. posl. Kr., ta su se mjesta lokalizirala te su započeli građevinski pothvati, a ekumenski koncili su to teološki podupirali.⁸ Od tog vremena nam pomažu i hodočasnički izvještaji pratiti mjesne tradicije koje sežu u vrijeme prije negoli je kršćanstvo dobilo slobodu i kažu da se ne radi o izmišljotinama. Hodočasnici u Jeruzalem se spominju Isusove muke na mjestima koja spominju evanđelja. Svako od tih mjesta ima otada pa do danas svoju povijest.

⁴ Usp. također M. CIFRAK, *Početak evanđelja Isusa Krista*. Hermeneutske pretpostavke, Zagreb 2009., 41.

⁵ Usp. J.-P. LÉMONON, “Wer war Pilatus? Geschick eines Präfekten von Judäa”, *Welt und Umwelt der Bibel* 14/2 (2010.), 13-14.

⁶ Usp. G. LOHFINK, *Posljednji dan Isusov*. Što se uistinu dogodilo u mucu Isusovoj?, Zagreb 2010., 15-16.

⁷ Izvrstan komentar muke prema Markovu evanđelju je napisao A. POPOVIĆ, *Isusova muka i smrt prema Mrkovu evanđelju*. Egzegetsko-teološki komentar, Zagreb, 2009.

⁸ Usp. R. THEN, “Der letzte Weg durch Jerusalem. Von Getsemani nach Golgota: Stationen der Passion”, *Welt und Umwelt der Bibel* 12/2 (2007.), 48.

2. TOPOGRAFIJA

Već iz spomenutog početka Markova izvještaja muke doznajemo za velike svećenike koji Isusu rade o glavi. U tome im pomaže Juda (usp. Mk 14,10). Riječ je o članovima Velikog vijeća ili Sinedrija. Gdje su se sastajali? Moguće je da se radi o trijemu od klesanog kamena,⁹ na jugozapadu svetišta (mMid V., 4), “trgovačkom trijemu” (hanuyot) u južnom trijemu (Salomonov trijem) (bSanh 41,2; bAbZara 8,2), kući u dolini proizvođača sireva (tyropoion), između građevine zvane “xystus” i zapadnog hramskog zida (*Bell. Jud.* VI., 6,3) ili je to prema Mt 26,3: “u dvoru velikoga svećenika imenom Kajfe”.¹⁰ Povijesno nam je to mjesto okupljanja Sinedrija nedohvatljivo, a očito da to mjesto nisu ni kršćani držali za mjesto sjećanja. Isus je uhvaćen u Getsemaniju (heb. *gat-šemanim* “mjesto preše za ulje”). Danas su tu dva hodočasnička mjesta: pećina izdaje i “crkva Isusove molitve”. Sinoptička evanđelja govore o Maslinskoj gori (usp. Lk 22,39), a Ivan navodi: “drugu stranu potoka Cedrona” (18,1). O spomenutoj crkvi i pećini izdaje doznajemo tek u 4. st. (Euzebij Cezarejski, hodočasnik iz Bordeauxa, Egerija, Jeronim).¹¹ Možda su već u prvoj kršćanskoj zajednici u Jeruzalemu čašćena ta mjesta sjećanja vezana uz “predio imenom Getsemani” (Mk 14,32; Mt 26,36). Evanđelist Marko piše: “Zatim odvedoše Isusa velikom svećeniku” (14,53). Petar ga prati: “do u dvor velikog svećenika” (Mk 14,54). Veliki svećenik je mogao biti samo Josip Kajfa (18.–37. posl. Kr.)¹², a Ivanovo evanđelje zna i ime njegovog tasta – Ana, koji je bio veliki svećenik od 6. do 15. poslije Krista. Na kršćanskom Sionu uz opatiju *Dormitio* časte armensko-pravoslavni kršćani “Kajfinu palaču”.¹³ O tome svjedoči monah Epifanije između 975. i 1099. Neku predaju o Kajfi donosi i hodočasnik iz Bordeauxa 334. spominjući i Isusovo bičevanje u njegovoj palači, iako se ono dogodilo tek u Pilatovom pretoriju (usp. Mk 15,15). Nakon noćnog ili ranojutarnjeg (Lk) saslušanja kod Kajfe, u tim ranim jutarnjim satima odveden je Isus Pilatu i njemu je izručen. Ivan o tome kaže: “Nato odvedoše Isusa od

⁹ Usp. A. POPOVIĆ, *Novozavjetno vrijeme*. Povijesno-političko i religiozno-kulturno okruženje, Zagreb, 2007., 237.

¹⁰ Usp. R. THEN, “Der letzte”, 48.

¹¹ Usp. R. THEN, “Der letzte”, 48.51.

¹² Usp. G. LOHFINK, *Posljednji*, 20.

¹³ Usp. R. THEN, “Der letzte”, 51.

Kajfe u dvor upraviteljev. Bilo je rano jutro. I oni ne uđoše da se ne okaljaju, već da mognu blagovati pashu" (18,28).

Rimski prokurator je rezidirao u Cezareji Primorskoj, a o židovskim blagdanima bi s vojnicima kretao u Jeruzalem kako bi se ondje sve odvijalo u miru i redu.¹⁴ Rimska kohorta je boravila u tvrđavi *Antonia* na sjeverozapadnom uglu hramskog trga, jer su odatle mogli najbrže intervenirati ako bi izbili nemiri oko Hrama. Svi rimski prokuratora do 70. stanovali su u kraljevskoj palači Heroda Velikog (danas u području Davidove citadele).¹⁵ O tome nalazimo svjedočanstvo kod Filona Aleksandrijskog (*Legatio ad Gaium* 299-306).¹⁶ Tu je bio pretorij i bema, sudačko mjesto. Ovamo su doveli Isusa kako bi ga saslušali, izbičevali i osudili na smrt. Odatle započinje njegov patnički put do Golgote. Hodočasnici ipak po tradiciji započinju križni put u blizini tvrđave *Antonia*. Dakle, put od pretorija do Golgote je nepoznat, no sigurno nije bio identičan s današnjom *Via Dolorosa*.¹⁷ Prema Golgoti se išlo kroz sjeverozapadna vrata.

Sinoptički navod da su izveli Isusa da ga razapnu upućuje na mjesto egzekucije izvan gradskih zidina. Grad se proširio na taj sjeverozapadni dio tek 50-tih godina za vrijeme Heroda Agripe II. koji ga je integrirao u grad. Sama riječ Golgota ("lubanja") znači da se radilo o brežuljku, a i žene su promatrale razapinjanje "izdaleka" (Mk 15,40). Osim toga, dobra izloženost kažnjenih pogledu trebala je proizvesti strah kod drugih. Je li Isus umro 14. ili 15. nisan? Ovdje se sinoptici i Ivanovo evanđelje razilaze. Tako se razilaze i bibličari s uvjerljivim argumentima. Sa sigurnošću možemo jedino reći da je teološki smisao koji se pridaje tom događaju od presudne važnosti. I da ne zaboravimo temeljno, tj. da je Isus umro na križu, što je povijesno sigurna činjenica njegovog života. Između mjesta pogubljenja i groba nije bila velika udaljenost (usp. Iv 19,42). Graditelji kasnije crkve Isusova groba lokalizirali su oba mjesta jedno uz drugo i tako ih uklopili pod krov jedne građevine. Arheološka iskopavanja su potvrdila u tom području postojanje kamenoloma između 1. st.

¹⁴ Usp. A. DEMANDT, "Ein römischer Prozess auf jüdischem Territorium. Jüdischer Strafgerichtsbarkeit in den Provinzen des Reichs", *Welt und Umwelt der Bibel* 14/2 (2010.), 23-25.

¹⁵ Usp. R. THEN, "Der letzte", 53.

¹⁶ Usp. G. LOHFINK, *Posljednji*, 29.

¹⁷ Usp. M. DOLL, "Zu Fuß beten. Die Via Dolorosa", *Welt und Umwelt der Bibel* 12/2 (2007.), 58.

pr. Kr. i 1. st. posl. Kr.¹⁸ Ovdje su bili pravljani grobovi u stijeni. Od polovice 1. st. posl. Kr. je to područje urbanizirano, pa su otada zamislivi vrtni grobovi. Golgota se danas časti u kapeli iznad Isusovog groba.

3. OPIS ISUSOVE MUKE I SMRTI U IVANOVOM EVANĐELJU

Najviše se analogije između Ivanova i sinoptičkih evanđelja nalazi u opisu Isusove muke, smrti i uskrsnuća. Osim dodirnih točaka, Ivanov se tekst odlikuje specifičnošću vlastite kompozicije, umetaka i terminologije. Ti se elementi povezuju i naglašavaju teološke postulate "duhovnog" evanđelja. Opis Isusove muke kod Ivana nije povijesno značajan koliko teološki potreban. Ivan piše svojim stilom, koji prilagođuje cjelokupnom konceptu svoga evanđelja. Zato se primjećuje odstupanje od zajedničke – sinoptičke predaje. F. Porsch pretpostavlja da je Ivan raspolagao s posebnim predajama koje drugima nisu bile poznate.¹⁹ K tome je potrebno napomenuti da je Ivanov angažman jako utjecajan u opisu Isusovih zadnjih postaja u Jeruzalemu tijekom židovskog blagdana Pashe. Zapravo, autor "duhovnog" evanđelja tijekom čitave kompozicije upućuje na Isusovo božanstvo. Treba napomenuti da već u oproštajnim govorima Ivan tumači razlog Isusove smrti. Dakle, za četvrtog evanđelista Isusova je muka put prema njegovu uzdignuću i proslavi. Pri tome vrijedi usporediti tu tvrdnju sa Isusovim soteriološkim govorom o uzvišenju, koji se nalazi u raspravi s Nikodemom (3,1-21).

Prema tome, Isusovo trpljenje nije trpljenje dubokog poniženja. Naprotiv, Isus kod Ivana ne samo da ide sasvim slobodno i svjesno u smrt (usp. također 10,17sl. i 13,1), nego je on i za vrijeme cijelog procesa suvereni gospodar događaja. Zato u Ivanovom pogledu na muku prevladava i drugi motiv: Isusovo kraljevstvo.²⁰

¹⁸ Usp. R. THEN, "Der letzte", 53. G. LOHFINK, *Posljednji*, 45.

¹⁹ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo evanđelje* (Zagreb, 2002.), 157.

²⁰ O tome svjedoče Isusovi govori unutar događaja: uhićenje (18,1-12), Isus pred Anom (18,13-27); Isus pred Pilatom (18,28 – 19,16a).

3.1. Uhićenje (Iv 18,1-11)

Nakon oproštajnog govora Isus zajedno sa svojim učenicima odlazi na drugu stranu potoka Cedrona. Tu se nalazi vrt (r. 1). Lokalizacija Isusova posljednjeg puta kod Ivana je detaljnija nego u sinoptičkom izvješću. No nije ista kada je riječ o nazivu vrta. Ivan u tom pogledu rabi samo riječ vrt (κῆπος), dok sinoptici koriste vlastiti naziv Getsemani. Prema otačkoj alegoriji vrt preko Cedrona podsjeća na rajski vrt. Iako ta usporedba nije do kraja prihvaćena, često se nudi sljedeće: prvi grijeh u vrtu – početak otkupljenja također u vrtu.²¹

38

Autor četvrtog evanđelja odmah na početku upućuje na Isusova izdajnika Judu. On poznaje vrt u kojemu se nalazi Isus s učenicima (r. 2). Čini se da je scena uhićenja izravni nastavak Iv 14,31. Juda je izdajica (ὁ παραδιδούς). On dolazi s četom i stražarima koje su mu dali glavari svećenički i farizeji. Oni dolaze sa svjetilkama, zubljam i oružjem (r. 3). Bila je noć (usp. Iv 13,30; na tom mjestu saznajemo da je bila noć kada je Juda napustio gornju sobu). Četa o kojoj je riječ sačinjava samo dio kohorte (600 vojnika). Moguće da je to bila samo trećina rimskih vojnika pod vodstvom oficira (usp. Iv 18,12) koju je pratila naoružana židovska služba. U tom kontekstu sinoptici ne spominju Rimljane. No Ivan je detaljniji u svom opisu.

Sljedeći redci (Iv 18,4-9) opisuju čin uhićenja i Isusovu samoobjavu. Srž prizora sastoji se u dvostrukom sučeljavanju Isusa i onih koji su ga došli uhvatiti, što je očito posljedica autorova utjecaja na kompoziciju.²² Isus, što je vrlo zanimljivo za teološko promatranje, izlazi ususret onima koji su ga došli uhvatiti. Pita koga traže, a kad se predstavi “Ja jesam” (ἐγώ εἰμι) padaju na zemlju svi oni koji bi ga trebali uhvatiti. Ovo Isusovo “Ja jesam” je samoobjava. On je Božji Sin. On je suvereni gospodar situacije. Budući da je već u 12,33 Ivan izvijestio o Isusovoj privoli na trpljenje, on može bez spominjanja izostaviti tjeskobnu molitvu u Getsemaniju, koja kod sinoptika prethodi uhićenju (usp. Mk 14,32-42).

Autor četvrtog evanđelja ističe Isusovu inicijativu: on je glavni lik događaja. On postavlja dvostruka pitanja: “Koga

²¹ Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia według św. Jana*. Wstęp, przekład, komentarz. Tom 4. (Poznań – Warszawa 1975.), 350.

²² Usp. P. PERKINS, “Evanđelje po Ivanu”, *Komentar evanđelja i Djela apostolskih* (Sarajevo 1997.), 623.

tražite”, i sam sebe predstavlja: “Ja jesam”. Nema, dakle, potrebe da Isus bude identificiran Judinim poljupcem, kao što je to kod sinoptika (usp. Mk 14,45; Lk 22,47). Učitelj iz Nazareta je pri punoj svijesti onoga što dolazi. Svjesno dakle pristupa muci. Sam sebe predaje u ruke svojih progoniteljima. Paralelni tekstovi sinoptičkih evanđelja govore o bijegu učenika. Ovdje Isus, koji vodi glavnu riječ, oslobađa svoje učenike. Ivan tim naglašava da su Božji planovi glede učenika drukčiji nego što je Isusova sudbina. Njihova vjera još mora sazrijeti u obličju objave Isusove slave, mora biti izložena iskušenjima da bi oni kasnije donijeli obilati plod.²³ Ivan u sceni uhićenja oslikava Isusa kao dobrog pastira koji polaže život svoj kako bi spasio ovce (usp. Iv 10,11.15.28), kao onoga koji ima vlast i do kraja brani svoje učenike. Njegov čas se bliži (usp. Iv 2,4). Učenici to još ne shvaćaju. Petar poseže za mač jer razmišlja ljudski, a ne duhovno. Obrazloženje naputka upućenog Petru da vrati mač u korice (Iv 18,11) razotkriva posljednji razlog njegova držanja: Očeva je volja piti kalež muke.²⁴

3.2. *Isus pred Anom i Petrova zataja (18,13-27)*

Ta epizoda opisuje Isusov proces, koji se događa noću. To nije bilo javno ispitivanje i zato nije imalo pravnih posljedica. Isus ne ide prvo Kajfi, kao što je kod sinoptika, nego njegovom utjecajnom tastu i nekadašnjem velikom svećeniku Ani (od 6. do 15. posl. Kr.). Zato treba napomenuti da su i Ana i Kajfa imali iste titule – veliki svećenik. Ivan je tako oblikovao ovaj prizor da Petrovo nerazumijevanje očitovano posizanjem za mačem (18,10-11) ublažava njegovo izravno nijekanje Isusa.²⁵ Autor u svom opisu nastupa kao očevdac. Prema literarnim kriterijima prepoznavamo ga kao učenika (usp. Iv 20,2.4) koji je svjedokom događaja Isusova ispitivanja kao i Petrove zataje. On čak opisuje da je onu večer bilo hladno, što je sumnjivo za to doba godine. Moguće da je želio naglasiti dramu tog događaja. On i Petar su bili zajedno u kući velikog svećenika (Iv 18,15). Petar nije prikazan kao uplašeni učenik, nego kao onaj koji želi vidjeti što će se dogoditi Isusu nakon što su se svi drugi razbježali. Zato

²³ Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia*, 353.

²⁴ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 158.

²⁵ Usp. P. PERKINS, “Evanđelje”, 623.

se ovaj prizor u nekim pojedinostima razlikuje od sinoptičkih paralelnih izvješća. Ovdje prvo vratarica a zatim sluga Velikog svećenika izričito spominju da je Petar Isusov učenik (Iv 18,17).

Kad Petar zataji Isusa, njegov učitelj neustrašivo stoji pred tužiteljima. Time Ivan stvara podudarnost situacija. Opis Isusova ispitivanja u Ivanovom zapisu je dosta kratak i vrlo općenit (18,19-27). Ana ispituje Isusa općenito o njegovim učenicima i njegovoj nauci (r. 19). Čini se da Anino pitanje ima cilj pokazati Isusa kao lažnog proroka koji zavodi puk. Isusovi odgovori nisu lišeni teoloških akcenata, iako ne govori o svojoj mesijanskoj misiji u svijetu.²⁶ No, Ivan u Isusovim odgovorima ističe teološki obojane misli: trostruko *ἐγώ* (r. 20-21) te peterostruko istaknuto objaviteljsko djelovanje (*λαλέω, διδάσκω, λέγω*; usp. Iv 12,48-50), koje je iskazano javno.²⁷ Uz to, prema Iv 12,37sl., Isus više ne ulazi u rasprave izravno i javno sa "Židovima".²⁸

Prema Isusovom odgovoru (Iv 18,20) njegov nauk je javan i poznat svima. Dostupnost i javnost Isusova nauka Ivan je predstavio u prvih jedanaest poglavlja svoga evanđelja. "Budući da se pri tome oduvijek radilo o Isusovom prizivanju na svojstvenu poslaničku moć, evanđelist je vjerovao da će se, možda, moći već zbog toga suzdržati od još jedne svečane ispovijesti pred židovskim vlastima. Napomena da je Ana izričito Isusa pitao 'o njegovim učenicima', možda ima također u vidu aktualnu situaciju Ivanove zajednice. Židovske vlasti sumnjiče članove zajednice, vode ih na slušanja i progone".²⁹

Kao pri uhićenju, tako je i sada Isus suveren u svojim odgovorima. On je gospodar događaja. Postavlja pitanja Ani. Time izaziva reakciju i kod Ane i kod stražara koji je udario Isusa po obrazu (18,22). Ana, vidjevši da ne može postići svoj cilj, u neslužbenom procesu šalje svezanog Isusa Kajfi (18,24). Od 25. do 27. retka toga 18. poglavlja autor nastavlja tužnu Petrovu priču. Ironično je da prvak među apostolima nijeće ikakvu vezu sa Isusom. Čak i pred rođakom ozlijeđenog stražara u vrtu on pod svaku cijenu nijeće Isusa. Učenik koji je svoga Učitelja želio slijediti do u smrt i želio biti u njegovoj blizini,

²⁶ Usp. C.H. DODD, *Historical Tradition in the Fourth Gospel* (Cambridge 1963.), 95.

²⁷ Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia*, 357-358.

²⁸ Termin "Židovi" je poseban u Ivanovoj teologiji. Ne radi se o pojedinim osobama nego svijetu koji mrzi Isusa i njegove učenike koji stoji u suprotnosti prema Kristovom nauku.

²⁹ F. PORSCH, *Ivanovo*, 157-158.

zatajio ga je zbog ljudskoga straha i neshvaćanja Božjeg plana. Ivan sasvim diskretno podsjeća na pijetlov pjev, upućivanjem na Isusovo proročanstvo u 13,37sl. U usporedbi sa sinopticima, autor četvrtog evanđelja vrlo skromno spominje Petrovo kajanje (Mk 14,71sl.).³⁰ Možda je taj posljednji element kajanja – suze – Ivan namjerno smjestio u susret uskrslog Isusa s Petrom, u trenutku davanja naloga Petru za službu prvoga pastira (usp. Iv 21,17).

3.3. *Proces pred Pilatom (18,28 – 19,16)*

U “izvanjskom” procesu pred Pilatom teološki proces – Isusovo sučeljavanje sa “svijetom” – doseže svoj javni izražaj i svoj dramatični vrhunac. Kod Ivana cijeli naglasak Isusove smrtne presude leži na raspravi pred Pilatom. U tome se razlikuje sinoptičko izvješće. U sinoptika se Isus u saslušanju pred Velikim svećenikom sam priznaje Mesijom, nakon čega, kao vrhunac procesa, slijedi smrtna presuda (usp. Mk 14,60-64). Prema Ivanu, Pilat, dakle rimski upravitelj, sudac je (od 26. do 36. posl. Kr. prokurator Judeje), a ne samo izvršni službenik židovskih vlasti – kao kod drugih evanđelista. On je sudska instancija o čijoj odluci ovisi kako će završiti proces koji on vodi u vlastitoj režiji. Ivan također upućuje na granice njegove moći. Židovske vlasti i Pilat nisu slobodne kao dvije različite opozicijske strane, nego moraju neprestano uredovati u nedragovoljnoj, prisilnoj ovisnosti jednih o drugima. Potajno vode međusobnu borbu. Židovi zbog toga, jer žele bezuvjetno uništiti Isusa, a Pilat jer ga želi osloboditi. I ne radi se o Pilatovom suosjećanju prema Isusu, nego o poniženju Židova. Sve to zbog napetih odnosa između Židova i Rima.³¹

Na temelju toga može se zaključiti da autor “duhovnog evanđelja” ukazuje na proces ne toliko politički nego na proces između Židova i Isusa ili pak, kao što je već spomenuto, Isusa i “svijeta”.³²

Čak i u ovoj sceni primjećuje se Ivanov pripovijedalački stil. Prema tome Isus je i sada suvereni gospodar situacije koji se ne da ničim zastrašiti i konačno drži sve u ruci (usp. Iv 19,10sl. i

³⁰ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 159.

³¹ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 159-160.

³² Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia*, 359.

Iv 13,2). Zato se može u ovom slučaju govoriti o zamjeni uloga.³³ Isusovi su tužitelji i sudci u stvarnosti (na teološkoj razini) optuženi i osuđeni, a optuženi Isus im je zapravo sudac i suvereni Gospodin, svjedok istine, premda šuti. Njega nosi sigurnost da će ovaj proces završiti uzdignućem (usp. Iv 3,14) i proslavom.³⁴

Autor "duhovnog" evanđelja kroz svoju posebnu kompoziciju, omogućava da sudionici procesa nastupe kao glumci sasvim javno i istovremeno na istoj pozornici. Svaki je od njih pozvan kao svjedok. Kroz sedam prizora čitatelj može pratiti Isusovu presudu. Posebno je upadljivo Pilatova nutarnja neodlučnost zbog Isusa i Židova. Premda Isusa tri puta proglašava nedužnim (Iv 18,38; 19,4.6), konačno ipak mora popustiti tvrdokornim zahtjevima "Židova" i osuditi Isusa. Ovi opet dolaze do cilja samo pod uvjetom da zataje svoja mesijanska religijsko – politička uvjerenja i izričito se proglase podanicima rimskoga cara (19,15). U sedam prizora koje razdjeljuje Pilatov ulazak i izlazak kao simbol nutarnje neodlučnosti dopunjuje se drama odreknuća Isusa i smrtna presuda. Pojedini prizori – scene uzajamno se povezuju: prva (18,29-32) i sedma (19,13-15), druga (18,33-38) i šesta (19,8-12), treća (18,39-40) i peta (19,4-7). Četvrti, naime, prizor (19,1-3) ne pretpostavlja promjene mjesta i opisuje bičevanje i krunjenje trnjem.³⁵

Na kraju procesa svi su izgubili "svoje lice". Samo Isus stoji u vlastitoj suverenosti i veličini. On je svjedok istine spreman do kraja vršiti očevu volju.

3.3.1. Optužen kao zločinac (18,28-32)

Prvi prizor počinje navođenjem vremena. Isus je uhvaćen noću. No, sada je već rano jutro (Iv 18,28). Taj bi se vremenski period mogao shvatiti doslovce između tri i šest sati ujutro, ali također i u duhovnom smislu kao pobjedu Krista-svjetlosti nad tamom noći. Te su formulacije (dualizmi) tipične za "duhovno" evanđelje.³⁶ Ovaj se prizor odigrava vani pred pretorijem, sjedištem rimskoga prokuratora kada se ulazilo u Jeruzalem.

³³ Usp. J. BLANK, "Die Verhandlung vor Pilatus Joh 18,28 - 19,16 im Lichte johanneischer Theologie", *Biblische Zeitschrift Neue Folge* 3 (1959.), 60-81.

³⁴ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 160.

³⁵ Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia*, 359.

³⁶ Usp. H. SCHLIER, "Meditationen über den johanneischen Begriff der Wahrheit", *Besinnung auf das Neue Testament* (Freiburg – Basel – Wien 1964.), 263.

Isusovi tužitelji koji su bili spremni izručiti istinsko pashalno janje u smrt (usp. Iv 19,36), ne stupaju na pogansko mjesto kako ne bi postali "nečisti" za blagovanje večere (Iv 18,29).³⁷ Upućivanje na pashalno janje upozorava da se čitav proces zbije prije podne na dan priprave, tj. onoga dana kad je na večer počinjao blagdan Pashe (usp. 19,31). Sinoptici imaju drukčiju kronologiju. Prema njima je Isus pogubljen na sam dan Pashe (usp. Mk 14,12).³⁸

U ovom prizoru dobro se vidi koliko su "Židovi", koji su potpuno formalno držali do Zakona i propisa o mogućnosti blagovanja pashalnog janjeta, zapravo u suprotnosti s njim jer nisu prepoznali Isusa kao istinito Janje. Prema tome, Pilat izlazi k njima tražeći povod njihova dolaska (Iv 18,29). Židovske su vlasti predstavile Isusa Pilatu kao politički opasnog buntovnika (zločinca) kako bi time postigli smrtnu presudu. Bilo im je već odavno jasno da Isus mora umrijeti (usp. Iv 11,47-53). Zato im je potrebna pomoć rimskog namjesnika, jer Židovi u ono vrijeme nisu imali pravo izvršiti smrtnu presudu. Istraga ipak ukazuje na bespredmetnost optužbe te njezine subjektivne motive. Riječ je o zavisti.³⁹ Optužba "Židova" ostaje, dakle, sasvim, neodređena. Isus je priveden kao zločinac. Optužnici svjesno skrivaju pravi razlog izručenja, naime Isusovu tvrdnju da je objavitelj, što se prema njihovom mišljenju, u Zakonu smatra bogohulstvom. U tom slučaju slijedila je smrtna kazna (usp. Iv 19,7 i Lev 24,16). U ono vrijeme Židovi nisu imali pravo izvršiti smrtnu presudu. Rimljani su to sebi pridržali od 6. god. posl. Kr. Pilat zna za to i koristi priliku da bi ponizio židovske vlasti s tim što Isusov slučaj želi vratiti njima (Iv 18,31).⁴⁰

3.3.2. Kralj (18,33-38a)

Drugi prizor odvija se unutar pretorija, gdje između Isusa i Pilata dolazi do izravnog susreta. To je susret u "četiri oka". Optuženici ostaju vani. Oni više ne slušaju riječ objave. Čini se da je isteklo "milosno vrijeme" jer nisu prepoznali pashalnog Jaganjca. Isusov razgovor s Pilatom o kraljevskom dostojanstvu

³⁷ Ulazak u pogansku kuću za Židove označavao je 7 dana ritualne nečistoće - Mišna Ohalot 18,7.

³⁸ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 161.

³⁹ Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia*, 361-362.

⁴⁰ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 162.

posljednja je prilika u četvrtom evanđelju da još jednom čujemo riječ “istina”. Zapravo, govor o “istini” zatvara drugi prizor. Čitatelj već zna da Isus svjedoči za “istinu” (usp. Iv 5,33; 8,40.45.46) te da je “Židovi” odbacuju (Iv 8,44). Čitatelj također zna da dijalozi između Isusa i nekog sugovornika brzo pokažu kakav je sugovornik.⁴¹

Pilatovo pitanje o kraljevskom dostojanstvu Isusa (Iv 18,33.37) prikazuju svi sinoptici (usp. Mk 15,2; Mt 27,11; Lk 23,3), što ukazuje na istodobnu predaju koja doseže povijesna događanja. Isus je Pilatu priveden kao politički buntovnik – zločinac – dakle, kao Mesija koji se lažno predstavlja i time ugrožava prava Rima u Palestini. Zbog toga Pilat shvaća riječ “kralj” u političkom smislu. Takvo rješenje nude i sami predstavnici Sinedrija. No Isus je stalno odbacivao političku koncepciju Mesije. Zato i evanđelisti izbjegavaju tu terminologiju.⁴²

Pilatovo pitanje “Jesi li ti kralj židovski?” (Iv 18,33) jasno je formulirano. No ono pokazuje pogansko podrijetlo namjesnika, jer Židov bi govorio o “kralju izraelskom” (usp. Iv 1,49). Tim pitanjem Pilat je potaknuo temu koja je prevladala u procesu: Isus je kralj (usp. Iv 19,14sl.19). I tada je Isus suvereni gospodar procesa. On postavlja pitanje Pilatu (Iv 18,34). To pitanje je za rimskog namjesnika poput konfrontacije sa samim sobom. Zato pun nemira postaje nestrpljiv. Kroz njegove riječi progovara ponos rimskog službenika: “Zar sam ja Židov?” (r. 35). On nije Židov da bi se upuštao u židovske rasprave. Zato nastavlja istragu još jednim pitanjem: “Što si učinio?” To pitanje stavlja snagom vlastitog autoriteta, jer o njemu ovisi Isusova osuda.⁴³ Isusov odgovor nije jednostavan. On ne odgovora “da” ili “ne”. Isus je uistinu kralj, ali ne u svjetovnom smislu, što, uostalom, Pilat i ne može razumjeti.

Isusovo kraljevsko dostojanstvo i njegovo kraljevstvo nisu ovozemaljskog podrijetla. Dakle, Isus nije došao na ovaj svijet kako bi svjetskim sredstvima i nastojanjima uspostavio vlast (usp. Iv 6,15). Prema tome njegova je vlast božanskog podrijetla. Cilj njegova dolaska je položiti život za istinu, s time što Božju prisutnost u svijetu objavljuje kao moć ljubavi koja oprašta. S druge strane treba napomenuti da to uopće ne znači da bi njegovo

⁴¹ Usp. P. PERKINS, “Evanđelje”, str. 626.

⁴² Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia*, 363.

⁴³ Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia*, 363.

kraljevstvo bilo čisto nutarnje naravi i da nema ništa zajedničko s ovim svijetom. Takva bi tvrdnja bila neistinita. Zapravo, Isusov dolazak ima za cilj promjenu ovoga svijeta, koji je nakon njegova odlaska predan na odgovornost njegovoj zajednici, što se ima ostvariti snagom odozgor a to znači u sili Duha Istine ili Branitelja (usp. Iv 15,26; 16,7). Svaki oblik gospodovanja nad drugima protivi se duhu Isusova kraljevstva koje nije od ovoga svijeta (Iv 18,36-37).⁴⁴

Isusov dolazak na ovaj svijet je zapravo zbog istine. Njegovo djelovanje u ovom svijetu zbiva se u sili Duha Istine. To se ne može samo tek tako shvatiti. Zato na kraju druge scene (r. 38) Pilat pita što je to istina? Čini se da rimski prokurator ne razumije Isusov samoobjaviteljski govor. On je poput Nikodema koji duhovnom sadržaju pristupa na ljudski način (usp. Iv 3,3-8). Zapravo, ovaj dijalog završava pitanjem nevjernika: "Što je istina?" Pilat ne pita zbog filozofskog ili teološkog znanja, nego je njegovo pitanje znak da između njega i Isusa, između svijeta i Objavitelja nema komunikacije, jer što je istina, to je Isus prema Ivanu neprestano svjedočio pred svijetom, a tako i pred Pilatom (usp. Iv 8,30-59). Zato Isus od sada pred Pilatom šuti o sebi i svom nalogu.⁴⁵

45

3.3.3. Baraba – zločinac umjesto Isusa – istine (18,38b-40)

Treći prizor je vrlo kratak. Nastavak procesa odigrava se vani pred svim prisutnim "Židovima". Zapravo se njima obraća Pilat i javno proglašava Isusovu nevinost (r. 38b). Zato rimski namjesnik pokušava pronaći izlaz iz vrlo neugodne situacije. Sugerira okupljenima oslobođenje Isusa iz Nazareta u okviru pashalne amnestije (r. 39). U trenutku procesa nalazila su se dva optuženika zbog političkih antirimskih nemira: Isus i Baraba. Taj je posljednji nazvan razbojnik (*λησστής*), dakle osoba koja je poticala na pobunu, a Isus je izričito otklonio tu optužbu. No taj Ivanov izraz kojim ocrtava Barabu treba svakako shvatiti u teološkom smislu. On suprotstavlja Isusovu nevinost krivici razbojnika, te ističe Isusovu *a priori* odbačenost čak i pod cijenu oslobođenja zločinca.⁴⁶ Iako Pilat ne nalazi optužbe za Isusa, štoviše uvjeren je u njegovu nevinost, ne usuđuje se osloboditi

⁴⁴ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 163.

⁴⁵ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 163.

⁴⁶ Usp. A. BAJSIĆ, "Pilatus, Jesus und Barabbas", *Biblica* 48 (1967.), 15.

Isusa. On ga uspoređuje s osobom koja je kriva. U konačnici mora popustiti pritisku tužitelja i iz zatvora osloboditi čovjeka opasnog za društvo. Ta scena pokazuje koliko je Pilat slab i neodlučan. Dakle, on se nije rodio ponovno (usp. Iv 3,3).

3.3.4. Bičevanje i klanjanje kralju (19,1-3)

U četvrtom prizoru Pilat udovoljava želji “Židova” oslobađajući Barabu. Zbog straha i neodlučnosti te obzira prema ljudskom mišljenju, nije oslobodio Isusa, kojega je naredio bičevati (r. 1). Na takav su se način kažnjavali zločinci koji nisu bili optuženi na smrt. Pilat nalaže bičevanje zato što nije našao na Isusu nikakve krivnje koju su sugerirali optuženici (usp. 19,38). S jedne strane Pilat je smatrao da će na takav način udovoljiti “Židovima” (usp. Lk 23,16.22), a s druge da će biti slobodan od prolivene krvi. No tobožnja simpatija prema Isusu nije bila diktirana humanom ljubavlju, nego proračunatošću i ohološću. Bičevanje je bilo vrlo okrutno. Udarci rimskih vojnika nisu bili ograničeni. Zato ne čudi da je samo bičevanje završavalo smrću. Pretežno je ta kazna bila na javnom mjestu. Prema Iv 19,4 u Isusovom slučaju to je bilo u pretoriju. Vojnici su ga i izrugivali.⁴⁷

U sceni izrugivanja i udaranja po obrazima (Iv 19,2-3) Isus je prikazan kao kralj. On će biti i introniziran kao kralj koji je primio prvo poklonstvo. Vanjski znakovi njegova kraljevskog dostojanstva trnova kruna i grimizni ogrtač, govore za sebe. Evo kralja čije kraljevstvo nije od ovoga svijeta. U Ivanovom rasporedu, koji opet odstupa od sinoptičkog redoslijeda, ovaj složeni prizor izrugivanja zapravo je vrhunac procesa muke pred Pilatom i u Ivanovom izviješću muke.⁴⁸

3.3.5. Ecce homo – imamo Zakon (19,4-7)

U petom prizoru gledamo Isusa kojega Pilat ponovno vodi van pred svjetinu ne nalazeći na židovskom kralju nikakve krivnje (r. 4). Pilat je i dalje nemoćan. Zsigurno spoznaje da će morati udovoljiti “Židovima” i da će na njegovim rukama biti nevina krv. “Evo čovjeka” – “Ecce homo” (r. 5) Pilatove su riječi koje predstavljaju još jedan, čini se posljednji, pokušaj

⁴⁷ Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia*, 366.

⁴⁸ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 164.

oslobađajuće presude. No u ovim se riječima primjećuje i prezir prema jadnoj žrtvi, jer je Pilat okrenut prema Isusu koji je bio izbičevan te je još uvijek nosio krunu od trnja i grimizni plašt. Jedni smatraju da je naziv čovjek – *ἄνθρωπος* (ljudsko biće) ironični naziv “prijestolja” uzet iz proročanstva Zah 6,12: “Evo čovjeka kome je ime Izdanak”. Drugi u ovom izrazu nalaze još jedan smisao, naime svaki novi kralj obično je bio predstavljen svom narodu u kraljevskoj odori, a pri tome se najavljivao naziv njegova prijestolja dok bi narod pozdravljao svoga novoga vladara.⁴⁹ Teško je u tom izmrcvarenom čovjeku prepoznati kralja. Niti Pilatovo drugo proglašenje Isusa nevinim, niti izmrcvareno i napačeno lice pravednika (slika patnika Gospodnjeg) ne mogu zadržati “glavare svećeničke i sluge” od povika: “Razapni! Razapni!” (Iv 19,6). Oni nisu svjesni da u ovom čovjeku odbacuju svoga istinskog kralja, i Sina Čovječjeg i sudca svijeta, i da ga predaju u smrt.

Tek tada se otkrivaju pravi motivi i stvarni razlozi njihove mržnje prema Isusu: Isusovo priznanje Božjeg sinovstva (usp. Iv 5,18; 8,58; 10,33). To se prema njima podudaralo sa Zakonom (usp. Lev 24,16). Zapravo to je bio glavni razlog zašto je Isus pred Pilatom optužen na smrt. Premda je Isus bio optužen i osuđen na smrt kao politički Mesija – pretendent, umro je zbog svog kristološkog prizivanja na zahtjev židovskih autoriteta. Iza tog autoriteta je saducejska plemićka stranka koja je bila čuvar hramskoga kulta. No politička je optužba bila poput paravana koja je imala za cilj uvlačenje Pilata. I zapravo te povezanosti Ivan želi otkriti u svom izviješću.⁵⁰ Ovaj je proces teološkog, a ne političkog karaktera. U pitanju je samointerpretacija židovskih tužitelja, odnosno njihovo gledanje Zakona i objave, te konačno njihova slika Boga. Zapravo sada će se razotkriti tragična proturječnost: Božji Zakon, objavljen i izražen po Riječi postat će povodom Isusove smrti.

3.3.6. Pilatov strah (19,8-11)

Pritisak svijetine izaziva kod Pilata strah. Moguće da je to također činjenica izigrane istine. Odbačena ljubav ulijeva strah u čovjeka, sada u Pilata (r. 8). Sav u strahu pita “otkud je Isus”. To je glavno pitanje iz kontroverzističkih rasprava između Isusa

⁴⁹ Usp. P. PERKINS, “Evangelje”, 627.

⁵⁰ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 165.

i “Židova” (usp. Iv 7,27-28; 8,14; 9,29-30). To je tipična Ivanova kompozicija prikrivenog smisla. To pitanje cilja na Isusovo pravo podrijetlo. On je zapravo Sin Božji! No, Isus šuti. Također i šutnja u “duhovnom” evanđelju zauzima posebno mjesto, noseći u sebi duboki smisao. Isus, dakle, u ovom trenutku ne može Pilatu objaviti tu istinu jer se on pokazao nesposobnim za primanje toga dara. Isus može, međutim, odgovoriti na Pilatovu krivu tvrdnju o vlasti (Iv 19,11). Pilatova punomoć je ipak podređena nebu. Njegova vlast je dar odozgor. A sad mu je dana kako bi se ispunila Pisma. No to ne oslobađa Pilata odgovornosti za Isusovu smrt.⁵¹

48

3.3.7. Osuda na smrt – prijatelj cara (19,12-16a)

Moguće je da je Pilatov strah bio izazvan mogućim gubitkom naslova “carev prijatelj”. U ono doba ta je titula bila počasna i dodjeljivala se pojedininim osobama kao priznanje za njihovu posebnu predanost caru. Iako je Pilat imao želju osloboditi Isusa, ipak je bio pod pritiskom tužitelja. Židovske vlasti, kako bi Pilata prisilile da izvrši smrtnu kaznu nad Isusom, odustale su od zbiljskih, odnosno teoloških, optužbi protiv Isusa. Zato su zaprijetili Pilatu da će ga tužiti caru kao njegova “izdajicu” (r. 13). Pilat je još jednom koristio priliku kako bi provocirao ili bolje rečeno osvetio se “Židovima”, s tim da predstavlja Isusa kao njihovog kralja izloženog ruglu.⁵² Pilat prema proceduri procesa i donošenja presuda sjeda na posebnu sudačku stolicu na mjestu koja se zove ‘Lithostrotos’ – “Pločnik”. Aramejski izraz Gabbatha govori da je riječ o nekoj uzvisici.⁵³

Evanđelist primjećuje da se Isusova presuda dogodila na dan priprema blagdana Pashe o šestoj uri, tj. oko podne (usp. Iv 18,28) i time vjerojatno uspostavlja povezanost s pripremom pashalnih janjaca koja se u to vrijeme odvijala u hramskoj četvrti (Iv 19,14). Prema tome podatku može se zaključiti da je dan priprave zapravo dan uoči subote koja je počinjala iste večeri. Riječ je, dakle, o 14. danu mjeseca nisana (travnja). Tim se podatkom Ivan razlikuje od sinoptičke tradicije prema kojoj je Isus bio osuđen i umro na sam blagdan Pashe (15. nisana; usp. Mk 14,12sl.; 15,42. U ovim navodima Isus još

⁵¹ Usp. P. PERKINS, “Evanđelje”, 627.

⁵² Usp. P. PERKINS, “Evanđelje”, 628.

⁵³ Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia*, 370.

na početku blagdana blaguje sa svojim učenicima). Teško je reći koji je datum ispravan. No treba znati da oba navoda u svojim tradicijama sadrže teološko značenje. Sinoptici ističu pashalnu gozbu, a Ivan prikazuje Isusa kao pashalno janje. U prilog Ivanova navođenja datuma govori činjenica da proces i razapinjanje na blagdan Pashe zvuči vrlo neuobičajeno, kao i okolnost da je Isusova posljednja gozba možda čak naknadno protumačena kao pashalna gozba.⁵⁴

3.4. *Raspeće i smrt – Isusovo uzdignuće (19,16b-30)*

49

Ivanov prizor raspeća prožet je kristološkim crtama. U tome se razlikuje od sinoptika. On je samostalan i zato nema nekih pojedinosti koje se nalaze u ostalim evanđeoskim spisima. Raspeti Isus je uzdignuti Kralj – Božji Sin. Prema Ivanu Isus umire sa sviješću da je ispunio Očevu volju, a tako su se ispunila i Pisma.

U četvrtom evanđelju Isus sam nosi križ (r. 19) skroz do Golgote. Bilo je to mjesto izvan gradskih zidina. Na križnom putu se ne spominje Šimunov lik kao kod sinoptika (usp. Mk 15, 21). Moguće je da Ivan kroz svoju građu želi pokazati da je Isus do kraja imao vlast nad svojom sudbinom. Za razliku od sinoptika Ivan izbjegava bilo kakvo opisivanje dvojice suosuđenika, koje u sinoptičkim spisima prepoznamo kao zločince (usp. Mk 15,27; Lk 22,37 prema starozavjetnom proročanstvu Iz 53,12). Posebnu točku sačinjava u tom slučaju krivica koju je ispisanu Pilat dao objesiti na križ (causa poenae) (Iv 19,20). Iako se kod pojedinih sinoptika na nekim mjestima razlikuju pojedini detalji, ipak svi ističu Isusa kao "Židovskog kralja" (usp. Mk 15,26; Mt 27,37; Lk 23,38). No za Ivana natpis Isusove krivice ima teološki značaj. On je uzdignuti kralj i vladar svega svijeta (usp. Iv 4,42).⁵⁵

Prema ondašnjem običaju četvorica vojnika dijele među sobom stvari ubijenoga. Isus nema ništa osim odjeće (Iv 19,24). Ivan i u ovoj sceni vidi ispunjenje Pisma (Ps 22,18sl). Ovdje sve ima svoj smisao. Neki od komentatora vidjeli su u Isusovom ogrtaču simbol jedinstva Crkve. Budući da je i ova odjeća oduzeta, takva su tumačenja nevjerovatna.⁵⁶

⁵⁴ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 167.

⁵⁵ Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia*, 372- 373.

⁵⁶ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 168.

Četvrti evanđelist pokazuje Isusa kao kralja, što je za njega najvažnija teološka, odnosno kristološka crta. Potrebu Isusova uzdignuća koja je ujedno i najava kraljevanja odozgor primjećuje se u razgovoru s Nikodemom (usp. Iv 3,14), kada je Isus poučavao farizeja o potrebi ponovnog rođenja koje se zbiva u sili Duha Svetoga. No ponajprije je potrebno i neophodno Isusovo uzdignuće. Ivan Isusovo uzdignuće uspoređuje s likom Mojsija koji je uzdignuo zmiju u pustinji (usp. Br 21,4b-9). Isusovo uzdignuće osigurava život vječni (usp. Iv 3,16).

3.5. *Žene pod križem (19,25-27)*

Svi se sinoptici slažu da su među prisutnima na Golgoti bile i žene. Kod Ivana žene stoje kod Isusova križa, dok su kod sinoptika smještene nešto „podalje“, odakle promatraju raspeće. Moguće da je to adaptacija Ps 38,12. Četvrti evanđelist spominje četiri žene. Dvije, čija se imena ne spominju, Isusova su rodbina (njegova majka i sestra njegove majke), a druge dvije su Marija Magdalena i Marija (supruga) Kleofina, koje se može uvrstiti u Isusove sljedbenice (Iv 19,25). Važno je da Ivan govori o Isusovoj majci – Mariji. On također spominje i učenika kojeg je Isus ljubio. To je isti učenik koji je bio nazočan procesu kod Ane (usp. Iv 18,15). Taj umetak ukazuje na tipičnu Ivanovu teologiju.⁵⁷ Učenik „kojeg je ljubio“ privilegirani je svjedok Isusovog posljednjeg časa, a posebno njegove smrti i također vrlo vjerojatno posrednik i svjedok Ivanove predaje. Upravo tada se približava posljednji mesijanski „čas“ o kojem je govorio Isus svojim učenicima tijekom svadbe u Kani (usp. Iv 2,4).

Po posljednjoj želji umirući Isus upućuje učenika na svoju majku, a majku na učenika. „Od toga časa uze je učenik k sebi“ (Iv 19,27). Taj grčki izraz ukazuje na duboku povezanost majke i voljenog učenika. Ona mu je poput vlastite majke. Ovdje se ne radi samo o brizi za majku, nego o soteriološkoj poruci. Dok Isus Očevo i svoje djelo privodi kraju, već se pred njegovim očima pojavljuje buduća zajednica. Marija majka Isusova predstavlja, vjerojatno, sve koji tragaju za spasenjem i postižu ga (usp. Iv 2,4). S njom će svi koji iskreno tragaju biti upućeni na učenika koji je na poseban način razumio Isusovo tajnu i djelo, te zbog

⁵⁷ Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia*, 373-378.

toga osposobljen to djelo dalje prenijeti. U Marijinom liku svi koji tragaju, bit će prihvaćeni u duhovno zajedništvo.⁵⁸

3.6. *Isusova smrt – dovršeno je (19,28-30)*

Svatko od evanđelista prikazuje Isusovu smrt na svoj način. To ovisi o njihovom teološkom tumačenju Isusove smrti, a ne samo izvanjskim čimbenicima. Za Ivana su važne posljednje Isusove riječi. Isus u Ivanovom izvješću o posljednjim postajama u Jeruzalemu ostaje slobodan i svjestan svoje soteriološke uloge. Posljednji čin ove drame u kojoj se ispunjava Očeva volja Isusova je žed. Te se riječi povezuju s Psalmom 22,16 kao i Ps 69,22. Ovaj posljednji psalam govori izravno o pojenju octom. O tome govore i svi sinoptici (usp. Mk 15,36; Mt 27,48; Lk 23,36). Autor "duhovnog" evanđelja bilježi posljednju Isusovu riječ: dovršeno je! (τετέλεσται; 19,30).⁵⁹

Posljednju Isusovu riječ može se prema Ivanu identificirati kao polaganje računa Ocu, što još jednom sažima njegovo djelo. Sada Isus, sa svog kraljevskog prijestolja, može predati Ocu svoje objaviteljsko i otkupiteljsko djelo. Isus je dovršio ono za što ga je Otac poslao. Nalog je bio darovati svijetu život (usp. Iv 3,16; 12,49sl.; 17,2 sl.).⁶⁰ Budući da je Isusovom smrću dovršen njegov čas proslave, Isus može predati duh (19,30). U tom pogledu Ivan je najpneumatološkiji među evanđelistima. Dok ostali govore o "izdahnuću", on promišljano ističe "predade duh". Stoga možemo zaključiti da ako je do sada Duh bio prisutan samo u Isusu i po njemu u svijetu djelotvoran, od sada će biti također i u vjernicima. Skupina podno križa prima posrednički Duha za Crkvu.⁶¹

3.7. *Isus – novo pashalno janje (19,31-42)*

Ovaj odlomak govori o događajima nakon Isusove smrti i odgovora na pitanje što se dogodilo s njegovim tijelom. Neki detalji su prepoznatljivi samo kod Ivana. Prema propisima Zakona

⁵⁸ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 169.

⁵⁹ Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia*, 379.

⁶⁰ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 170.

⁶¹ Usp. F. PORSCH, *Anwalt der Glaubenden. Das Wirken des Geistes nach dem Zeugnis des Johannesevangeliums*, Stuttgart 1978., 28-29.

(usp. Pnz 21,22 sl.) Židovi su, zbog Pashe, bili zainteresirani za brzo skidanje raspetoga, iako to nisu uobičavali Rimljani. Njegovo tijelo je trebalo pokopati prije zalaska sunca. Većina raspetih dugo se mučila na križu. Zbog toga su vojnici prebijali raspetome kosti ispod koljena da bi ubrzali smrt. No Isus je već bio mrtav. Dakle vojnici mu nisu prebijali kosti. Da bi se uvjerali da je umro, jedan je od vojnika probio svojim kopljem Isusov bok. Ivan nas izvješćuje da je odmah potekla krv i voda (Iv 19,31-33). To je Ivanovo svjedočanstvo – on (ἑκείνος) zna da se na Isusu ispunjaju Pisma (19,35). Učenik svoje svjedočanstvo temelji na Božjoj objavi, a istinitost događaja dokumentira svojom prisutnošću.⁶²

U krvi i vodi, koji su bili dokaz Isusove smrti, može se naslutiti i jedna teološka interpretacija. Naime, već su neki crkveni oci “krv i vodu” tumačili kao prasakramente euharistije i krštenja (usp. 1 Iv 5,6sl.). No “krv i voda” mogu nadalje u širem smislu upućivati na karakter oproštenja i životvorno djelovanje Isusove spasiteljske smrti. Zapravo, za Ivanovu pneumatologiju sada je najvažniji i odlučujući trenutak: teku struje žive vode iz tijela Proslavljenoga. Upravo se sada izljuje Duh Sveti.⁶³ Krv i voda koja struji iz Isusova boka (pleura,) ili pak njegove nutrine – srce (κοιλία) označavaju također i izvor ljubavi, na temelju čina otkupljenja.⁶⁴ U oba slučaja – probadanje boka i odustajanje od prebijanje kostiju, autor četvrtog evanđelja vidi ispunjenje dvaju starozavjetnih tekstova. Prema Zah 12,10 govori se o tajanstvenom liku koji polaže svoj život za spasenje mnogih, a oni koji ga gledaju, obratit će se. I tada će Bog na ljude izliti svoga Duha milosti i usrdne molitve. Ivan u toj sceni prepoznaje Isusov trenutak smrti (usp. Iv 3,14; 12,32). Također činjenica da Isusu nisu bile prebijene kosti upućuje čitatelja na pashalno janje. Prema Izl 12,46 pashalnom janjetu nije se prebijala niti jedna kost. U Ivanom izviješću Isus umire u trenutku kada se u Hramu kolju pashalni janjci. Isus je, dakle, pravo pashalno janje.⁶⁵

⁶² Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia*, 380-382.

⁶³ Usp. F. PORSCH, *Anwalt*, 93.

⁶⁴ Usp. L. STACHOWIAK, *Evangelia*, 382.

⁶⁵ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 172.

3.8. Josip i Nikodem pokapaju Isusovo tijelo (19,38-42)

Isus je pokopan dostojanstveno i propisno kako to odgovara židovskom običaju. Dva čovjeka: Nikodem (Iv 3) i Josip iz Arimateje (usp. Mk 15,42) organizirali su Isusov pokop. On je zaslužan za dobivanje Isusova tijela od Pilata. U svemu je vrlo upadljiva količina mirisnog materijala (usp. Iv 12,3); mira je prirodna smola, aloe pak ugodno mirisavo drvo. Velika količina mirodija podsjeća na Isusovo kraljevsko dostojanstvo. Isus je pokopan kao pravi kralj u pojedinačnom grobu koji se nalazio u vrtu. Za to su nesvjesno zaslužni Židovi koji su tražili obredni red. Evanđelist želi reći kako je Bog i ovdje bio na djelu. Laneni ubrus i vrt imat će važnu ulogu u sljedećem izviješću o “nevjerojatnom” jutru i pronalasku praznoga groba.⁶⁶

4. JE LI PRAZAN ISUSOV GROB DOKAZ NJEGOVOG USKRSNUĆA?

Grob u stijeni bio je i Isusovo posljednje počivalište na zemlji. Ivan govori da je to bio “novi grob” (19,41). Pripadao je Josipu iz Arimateje. Jeli to grob u koji je položen Isus? Glavni dokaz nam daje car Konstantin, koji je u 4. st. posl. Kr. ovdje sagradio crkvu *Anastasis* tj. crkvu uskrsnuća.⁶⁷ Dakle nije se častila Golgota, pa ni Isusov grob, nego uskrsnuće, koje se dogodilo u grobu. Očito da je puno važnije od razapinjanja bilo “umro, pokopan i uskrsnuo”. No indirektno svjedočanstvo o grobu nalazimo već u Hadrijanovo doba, dakle u 2. st. posl. Kr., kod Euzebija Cezarejskog i Epifanija iz Salamine.⁶⁸ Naime osobito se naglašava kao najstariji arheološki dokaz za Isusov grob usmjerenost jedne “judeokršćanske sinagoge” poslije razorenja Jeruzalema 70. posl. Kr. u pravcu groba, a ne Hrama. Isusov grob je pronađen u uskrsno jutro prazan. U uskrsnom “procesu prepoznavanja”, kako bi to rekao W. Bösen, važna su ukazanja Uskrsloga i prazan grob.⁶⁹ Ukazanja su učinila učenike nesigurnima i zbunjenima. Da se radilo o susretu s Isusom koga je Bog uskrisio, postalo im je jasno kad su našli prazan grob. I

⁶⁶ Usp. F. PORSCH, *Ivanovo*, 172.

⁶⁷ Usp. R. THEN, “Der letzte”, 53.

⁶⁸ Usp. R. THEN, “Der letzte”, 55.

⁶⁹ Usp. W. BÖSEN, *Auferweckt gemäß der Schrift. Das biblische Fundament des Osterglaubens*, Freiburg – Basel – Wien 2006., 199-204.

jedno i drugo je važno. Kao što ukazanja trebaju prazan grob, da bi ih se ispravno razumjelo, tako i grob po ukazanjima gubi svoju mnogoznačnost (npr. da je ukradeno tijelo...).

5. I ODGOVOR NA POČETNO PITANJE: ZAŠTO JE ISUS MORAO UMRIJETI?

To pitanje je inkluzija i provlači se kao crvena nit Isusovim životom i kulminira na Veliki petak. Odgovor nam nudi tzv. hramski logion u Mk 14,58: "Mi smo ga čuli govoriti: Ja ću razvaliti ovaj rukotvoreni Hram i za tri dana sagraditi drugi, nerukotvoreni!" L. Oberlinner to vidi kao konkretan povod uhićenja, izručenja i smrti.⁷⁰ To je dovelo u pitanje Hram i njegov kult u onom apsolutnom smislu kako je to tvrdilo i provodilo hramsko svećenstvo. Taj uvjetni oblik kritike Hrama dobro se uklapa u Isusov navještaj prema kojemu njegovom riječju i njegovim djelovanjem već započinje kraljevstvo Božje (usp. Lk 11,20). Bitna razlika između židovskog pravovjerja i Isusa bila je u drukčijem shvaćanju Boga. A je li Bog bio na njegovoj strani?

Na to pitanje nam odgovor daje uskrsno jutro. Posebno Ivanova teologija prikazuje Isusa kako se objavljuje svijetu kao Božji Sin koji polaže svoj život kao pashalno janje. Ivanov Isus je suvereni Gospodar razvitka događaja uoči svoje smrti. On je također kralj koji vlada svim svijetom iako njegovo kraljevstvo nije od ovoga svijeta. Isusovo raspeće je zapravo njegovo uzdignuće i proslava Oca po svome Sinu. Isus sa sviješću i kraljevskim dostojanstvom podnosi uvrede, muku i smrt. Njegova volja je vršenje Očevog plana otkupljenja svijeta. Zato umirući na prijestolju križa, Isus predaje svoj duh Ocu, ali i svima koji traže istinu. Njima je također predana i Isusova majka. Ovdje završavaju posljednje, zemaljske postaje Isusa u Jeruzalemu.

⁷⁰ Usp. L. OBERLINNER, *Zašto je Isus morao umrijeti?*, Zagreb 2004., 44-48.

STATIONS OF CHRIST'S PASSION AND DEATH.
JOHN'S REPORT

Summary

Gospels show very little interest in geography, topography. Only when Christianity became free in the Roman Empire, those places were being localized and marked by construction works, with theological assistance of ecumenical councils. It is obvious that Gospels are primarily theological works. They are a theological reflection over events, as well as over the fact of Jesus' death. The report on Christ's passion is present in all Gospels. It is intertwined with theology and history, and as such it wants to answer why Jesus was killed. Hence, when reading the Gospels, both aspects, theological and historical, should be taken into account. Particularly "theological" is the Gospel of John which we approach by the stations of Christ's passion and death.

Key words: *Gospels, topography, synoptics, John, report on passion.*